

Osobitosti vývoja štruktúry príjmov v slovenskej ekonomike¹

Karol MORVAY*

Particularities in Income Structure Development in the Slovak Economy

Abstract

In Slovak economy a structure of income (on macro-level) has formed, which is far from the usual income structure in advanced economies. The wage share significantly lagged (and declined further). The wages were largely substituted by mixed income of self-employed persons. This kind of income restructuring is associated with risks for some segments of public finance (especially for sectors financed from social contributions). While the economic performance level converged gradually to the level of most advanced economies, the income structure was more on the path of divergence. Changes in the income structure were driven by shifts in sectoral composition of the economy (e.g. expansion of branches with low wage share), but also by technological progress within sectors and branches (e.g. growth of capital intensity).

Keywords: *income, wage share, value added, national accounts*

JEL Classification: E24, J30, J31

Úvod

Ak ekonomika prechádza takými závažnými štruktúrnymi zmenami, akými prešla slovenská ekonomika v uplynulých dvoch dekádach, možno o akáva aj závažné zmeny v štruktúre príjmov (dôchodkov). Zmeny v relatívnej vzácnosti výrobných faktorov, zmeny v technológiách i zmeny vo formách ekonomickej

* Karol MORVAY, Ekonomická univerzita v Bratislave, Národohospodárska fakulta, Katedra hospodárskej politiky, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava 5; e-mail: karol.morvay@euba.sk

¹ Príspevok vznikol v rámci riešeného projektu OP VaV s názvom *Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí* (ITMS 26240120032). Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ.

aktivity – to všetko nevyhnutne formovalo aj štruktúru príjmov v spoločnosti. A vzhľadom na jedinečné javy vo vývoji tranzitívnych ekonomík sa mohli objaviť aj jedinečné príjmové štruktúry.

Treba podotknúť, že tento príspevok sa nezaobrá príjmovými nerovnosťami. Zaoberá sa makroekonomickými kategóriami príjmov (ako ich používa systém národných účtov). Cieľom príspevku je, po prvé, zhodnotiť, či vzniknuté proporcie príjmov v SR sú porovnateľné s tými, ktoré sa vyformovali v ekonomicky vyspelých krajinách; a ak existujú závažné odlišnosti štruktúry príjmov v SR (v porovnaní s „obvyklými“ štruktúrami vo vyspelých ekonomikách), potom druhým cieľom je pomenovať prípadné riziká z toho vyplývajúce.

Podstatnú časť pozornosti venujeme pomeru medzi príjmami zo zamestnania (zo závislej práce) a z podnikania. Hodnotíme proporcie príjmov na úrovni celej ekonomiky, potom separátne v sektore domácností. Nie však preto, aby sme sa pokúšali programovo „vhodný“ pomer medzi kategóriami príjmov. Skôr preto, aby sme odhalili, či existuje nejaký proces zblížovania príjmových štruktúr medzi slovenskou ekonomikou a vyspelejšími ekonomikami. A prípadne aby sme poukázali na riziká formovania príjmovej štruktúry v SR.

1. Štruktúra príjmov v SR: mimo trajektórie vyspelých ekonomík

Ako prvej sa venujeme *mzdovej kvóte* (angl. *wage share*, nem. *Lohnquote*).² Vyjadríme ju ako podiel odmien zamestnancov na hrubej pridanej hodnote (s využitím štandardných kategórií národných účtov, v bežných cenách – b. c.).³ Táto veľmi jednoduchá metóda umožňuje vyjadriť, v akej miere sa výstup ekonomiky premieňa do príjmov zamestnancov. Bežne sa touto metódou sleduje proporcia, v akej sa výstup ekonomiky transformuje (veľmi zjednodušene) medzi príjmy z práce a kapitálu (napr. ILO, 2010). Možno tak analyzovať, aký prínos majú zamestnanci z ekonomického rastu. Detailný prehľad teoretickej aj empirickej literatúry v tejto oblasti prináša Schneider (2011). Jedným zo záverov tohto prehľadu je historický zlom vo vývoji mzdovej kvóty vo vyspelých ekonomikách v polovici 80. rokov: dovtedy stabilná až stúpajúca mzdová kvóta sa stala prevažne klesajúcou.⁴

² Niektoré zdroje pracujú s pojmom *kvóta práce* (agl. *labour share*); možno to považovať za synonymum (napr. Guerriero, 2012).

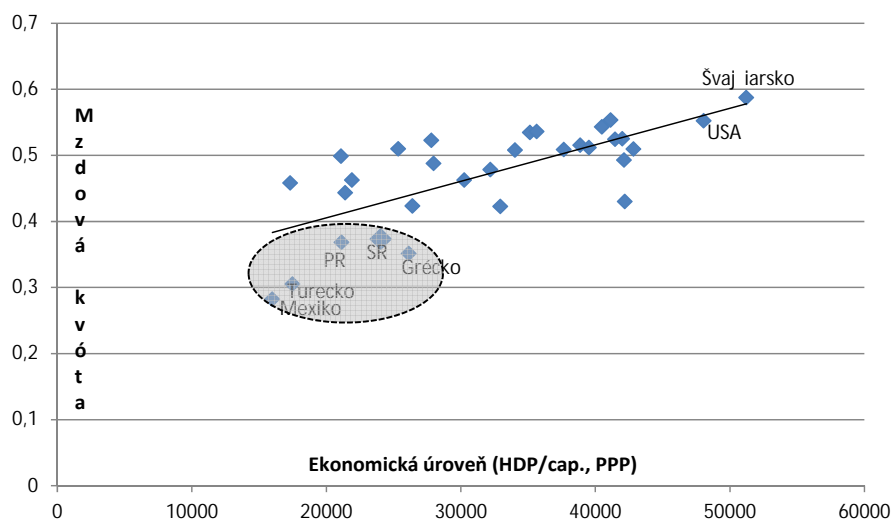
³ Keďže údaje národných účtov podliehajú významným revíziám, spresníme tu, že pracujeme s databázami Eurostatu (European Sector Accounts), s prevzatím údajov v januári 2013.

⁴ Z uvedeného zdroja vyplýva, že obvyklým vysvetlením zmien poklesu v agregovanej mzdovej kvóte v kontinentálnej Európe boli jednak sektorové zmeny (pri ktorých odvetvia s nižšou mzdovou kvótou zvyšujú svoj podiel na pridanej hodnote) alebo intrasektorové technologické a inštitucionálne zmeny. Viaceré práce ponúkajú tzv. *shift-share* analýzu, ktorá sa snaží odlíšiť vplyv

V grafe 1 je znázornený vzťah ekonomickej úrovne krajiny (HDP per capita v parite kúpnej sily) a mzdovej kvóty. S vyššou ekonomicou úrovňou sa obyčajne spája aj vyššia mzdová kvóta, hoci tento vzťah zdaleka nie je jednoznačný. Hodnoty mzdovej kvóty sa pre väčšinu krajín umiestujú v intervale 0,42 až 0,59; to znamená, že 42 % až 59 % vytvorenej hrubej pridanej hodnoty predstavujú odmeny zamestnancov. V grafe 1 je vyznačená aj skupina krajín s neobvykle nízkou mzdovou kvótou (Turecko, Mexiko, Poľsko, Slovensko a Grécko). Ide o skupinu krajín s relatívne nižšou ekonomicou úrovňou (v rámci skupiny OECD). Slovensko teda patrí do skupiny ekonomík, v ktorých mzdová kvóta vybojuje z obvyklých hodnôt zaznamenaných vo vyspelých ekonomikách. Pri hodnotení pozície Slovenska možno povedať, že existujú ekonomiky, ktoré majú pri podobnej ekonomickej úrovni vyššiu mzdovú kvótu. Takmer všetky krajiny, ktoré dosahujú vyššiu ekonomicú úroveň ako SR, majú aj vyššiu mzdovú kvótu (jedinou výnimkou je Grécko).

Graf 1

Kombinácie ekonomickej úrovne a mzdovej kvóty

Poznámka: Údaje za rok 2011 alebo 2010 (podľa dostupnosti); Mzdová kvóta – podiel odmien zamestnancov na hrubej pridanej hodnote v b. c.

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov OECD Stat Extracts.

zmien v sektorovej skladbe ekonomiky od vplyvu vnútrosektorových procesov na mzdovú kvótu (napr. Arpaia, Pérez a Pichelmann, 2009). Výsledky týchto analýz sú však nejednoznačné a závisia od časového obdobia sledovania týchto procesov. Guscina (2007) poukazuje na štruktúrny zlom v krajinách OECD približne v roku 1985. Tvrdí, že technologický pokrok pred týmto rokom (pred komputizáciou) prispieval k rozmachu práce, neskôr však technologický pokrok prispieval skôr k nárastu kapitálovej náročnosti. Tým možno takisto aspoň čiastočne vysvetliť sklon ku klesajúcej mzdovej kvóte v týchto krajinách.

Pripomíname, že mzdová kvóta v grafe 1 je jednoduchým podielom odmien zamestnancov a hrubej pridanej hodnoty (ale ju označíme ako *neupravená mzdová kvóta*). Niektoré zdroje (napr. ILO, 2010; Marterbauer a Walterskirchen, 2003) upozorujú na niektoré z nedostatkov takéhoto jednoduchého vyjadrenia mzdovej kvóty. Upozorujú napríklad na skreslenie v prípade takých ekonomík, v ktorých je známy rozsah samozamestnávania. V mzdovej kvóte sa odrážajú iba mzdy (a sociálne príspevky) spojené so závislou prácou vykonávanou zamestnancami. Pritom aj príjem zo samozamestnávania (zmiešaný príjem alebo zmiešaný dôchodok – *mixed income*) v sebe zahŕňa „mzdu“ samozamestnanej osoby (samostatne zárobkovo činné osoby). Zmiešaný príjem je kombináciou mzdy a zisku, takže definovateľným pomerom medzi týmito dvomi zložkami. Ak je v ekonomike známy rozsah samozamestnávania, mzdová kvóta je podhodnotená (keďže „mzdy“ samozamestnaných osôb, zahrnuté do zmiešaných príjmov, nie sú zachytené v mzdovej kvóte). Preto tu urobíme jednu z navrhovaných korekcií uvedených v týchto prameňoch. Keďže zmiešaný príjem (ako meradlo príjmu z nekorporátneho podnikania) je zložitejšie kvantifikovateľný, a často v národných účtoch nie je separovateľný od prevádzkového prebytku, štandardne sa predpokladá, že kompenzácia za prácu na osobu je rovnaká bez ohľadu na to, či ide o samozamestnávanie, alebo platenú prácu zamestnanca. Pri tomto predpoklade možno vyjadriť upravenú mzdovú kvótu nasledovne (podľa ILO, 2010):

$$UMK = \frac{OZ}{HPH} \times \frac{P}{Z}$$

kde

- UMK – upravená mzdová kvóta,
- OZ – odmeny zamestnancov,
- HPH – hrubá pridaná hodnota,
- P – pracujúci (počet pracujúcich, zamestnanci aj samozamestnaní spolu),
- Z – zamestnanci.

Týmto spôsobom sa mzdová kvóta zvýši – dostane sa do nej aj tá časť „miezd“, ktorá je obsiahnutá v príjmoch samozamestnaných osôb. Pri použití upravenej mzdovej kvóty⁵ je pozícia SR v súbore krajín OECD opäť osobitá – kombinácia ekonomickej úrovne a upravenej mzdovej kvóty je mimo obvyklých kombinácií v podobne vyspelých ekonomikách (opäť sa núka podobnosť upravenej mzdovej kvóty s Mexikom). Ani korekcia mzdovej kvóty tak výraznejšie nezmení už vyslovené tvrdenie o nezvyčajne nízkej mzdovej kvóte v SR.

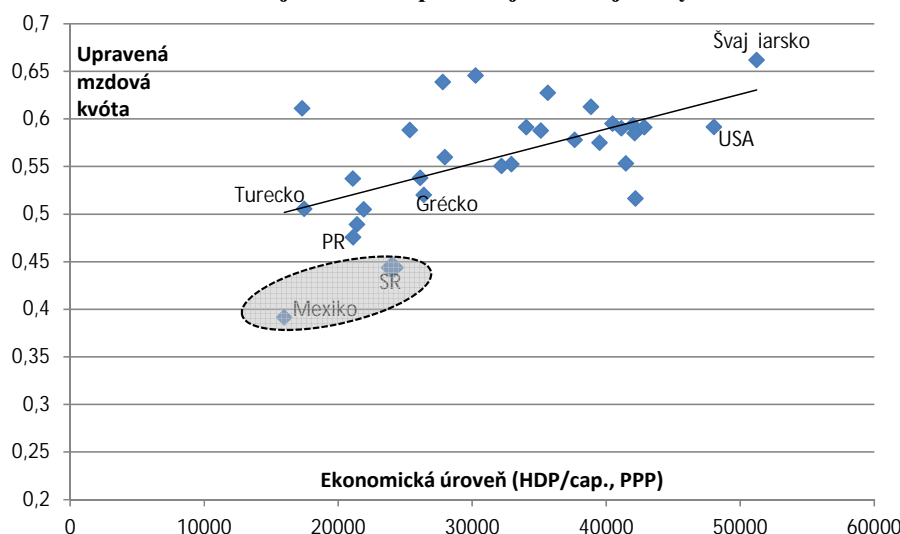
Vývoj mzdovej kvóty prebiehal v minulosti podľa nasledovného vzoru: Do začiatku 80. rokov upravená mzdová kvóta stúpala, odvtedy skôr klesá. Súlad v jej priebehu medzi mnohými krajinami EÚ vypovedá o tom, že spomenuté pohyby nie sú spojené so samostatnými javmi v jednotlivých ekonomikách, ale

⁵ Pravda, k dispozícii sú aj iné metódy upravovania mzdovej kvóty (pozri napr. Arpaia, Pérez a Pichelmann, 2009).

majú spoločné príčiny (Marterbauer a Walterskirchen, 2003). Podľa tohto zdroja je vysoká miera nezamestnanosti z dlhodobého hľadiska najdôležitejším vysvetľujúcim faktorom poklesu upravenej mzdovej kvóty. Významný vplyv však má aj dynamika a charakter ekonomického rastu: rozmach investícií má za následok prírastok ziskovej kvóty na úkor mzdovej kvóty.

Graf 2

Kombinácie ekonomickej úrovne a upravenej mzdovej kvóty

Poznámka: Údaje za rok 2011 alebo 2010 (podľa dostupnosti).

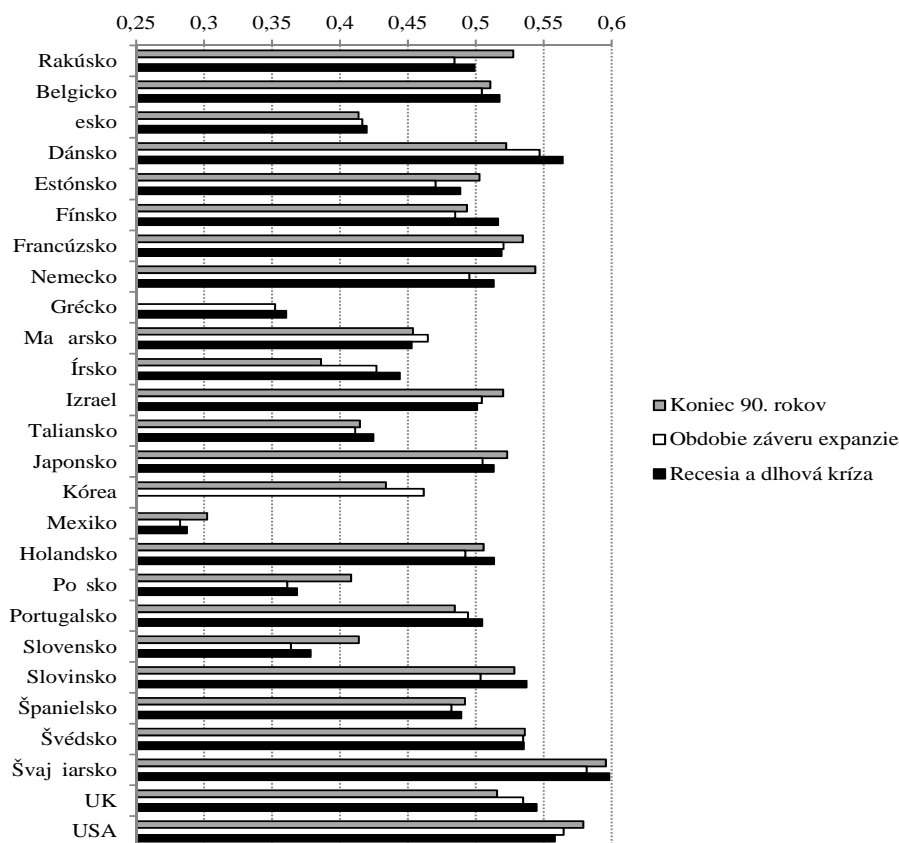
Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov OECD Stat Extracts.

Krátkodobé výkyvy v mzdovej kvóte môžu súvisieť aj s pohybmi cenovej hladiny (inflácia zvyšuje mzdové požiadavky). Pokles mzdovej kvóty je v krátkodobom horizonte určený predovšetkým silným rastom ekonomiky a produktivity v období konjunktúrnej expanzie; v dlhodobom pohľade je rozhodujúcim determinantom vzostup miery nezamestnanosti, spojený s poklesom vyjednávacjej sily zamestnancov (Marterbauer a Walterskirchen, 2003).

V období spomalenia ekonomického rastu (či až recesie) po roku 2008 mzdová kvóta vo väčšine prípadov stúpala, hoci predtým (v období s priaznivejším makroekonomickým vývojom) v mnohých krajinách klesala (graf 3). Tento jav zrejme súvisí s tým, že mzdová kvóta sa väčšinou pohybuje protichodne k pohybom hospodárskeho cyklu. V recesii má tendenciu stúpnuť, v expanzii klesnúť.⁶ Odmeny zamestnancov sú relatívne zotrvalé, kým iné veľké zložky hrubej pridanej hodnoty (hlavne prevádzkové prebytky či zmiešané príjmy) sú podstatne citlivejšie na výkyvy hospodárstva.

Graf 3

Mzdová kvóta vo vybraných periódach

Poznámky: V každom z uvedených období ide o priemer za tri roky (ak to dostupnosť údajov umožnila).

Údaj *druhá polovica 90. rokov* je priemer hodnôt za obdobie 1995 – 1997.

Údaj *obdobie záveru expanzie* je priemer hodnôt za obdobie 2006 – 2008.

Údaj *recesia a dlhová kríza* je priemer hodnôt za obdobie 2009 – 2011.

Keďže dostupnosť týchto údajov je rôzna, pri viacerých krajinách je potrebné spresniť použité údaje:

- za Írsko sme museli údaj *druhá polovica 90. rokov* nahradiť obdobím 2002 – 2004;
- za Izrael sme museli údaj *druhá polovica 90. rokov* nahradiť obdobím 2000 – 2002; v období *recesia a dlhová kríza* sme mohli použiť len údaj za 2009;
- za Japonsko sme museli údaj *druhá polovica 90. rokov* nahradiť obdobím 2001 – 2003; v období *recesia a dlhová kríza* sme mohli použiť len údaje za 2009 a 2010;
- za Kóreu sme museli údaj *druhá polovica 90. rokov* nahradiť obdobím 2000 – 2002;
- za Mexiko sme museli údaj *druhá polovica 90. rokov* nahradiť obdobím 2003 – 2005; v období *recesia a dlhová kríza* sme mohli použiť len údaje za 2009 a 2010;
- za Poško sme v období *recesia a dlhová kríza* mohli použiť len údaje za 2009 a 2010;
- za Španielsko sme museli údaj *druhá polovica 90. rokov* nahradiť obdobím 2000 – 2002;
- za Švajčiarsko sme v období *recesia a dlhová kríza* mohli použiť len údaje za 2009 a 2010;
- za USA sme museli údaj *druhá polovica 90. rokov* vypočítať z údajov za obdobie 1998 – 2000; v období *recesia a dlhová kríza* sme mohli použiť len údaje za 2009 a 2010;
- za Rusko sme museli údaj *druhá polovica 90. rokov* nahradiť obdobím 2002 – 2004; v období *recesia a dlhová kríza* sme mohli použiť len údaje za 2009 a 2010.

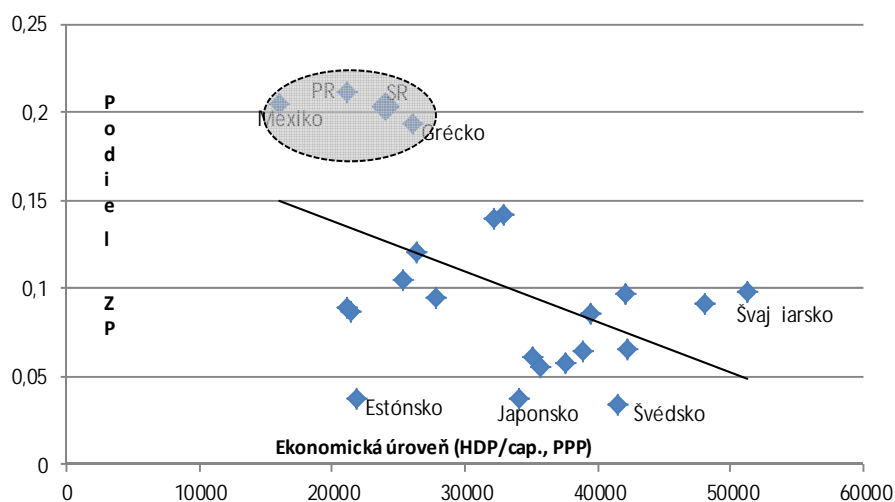
Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov OECD Stat Extracts.

V údajoch za SR dobre vidno nápadný pokles mzdovej kvóty v období silnej expanzie ekonomiky (2006 – 2008), s následným miernym zvýšením mzdovej kvóty v období nepriaznivého makroekonomického vývoja (od r. 2009). Možno tak potvrdiť, že pohyb mzdovej kvóty bol v SR výrazne anticyklický. V tejto charakteristike bola mzdová kvóta v SR podobná tej „obvyklej“ vo vyspelých ekonomikách.

Podiel zmiešaných príjmov je v skupine najvyspelejších ekonomík podstatne nižší ako v slovenskej ekonomike. S vyššou ekonomickou úrovňou sa viaže skôr nižší podiel zmiešaných príjmov. Opäť možno identifikovať skupinu krajín (tentoraz štvorlennú), v ktorých je podiel zmiešaných príjmov značne vzdialený od ostatných ekonomík v súbore (graf 4). Slovenská ekonomika je znovu v tomto zhluku krajín s neobvyklými parametrami (spolu s Poľskom, Mexikom a Gréckom).

G r a f 4

Kombinácie ekonomickej úrovne a podielu zmiešaných príjmov

Poznámka: Podiel ZP – podiel hrubých zmiešaných príjmov na hrubej pridanej hodnote v b. c. Údaje za rok 2011 alebo 2010 (podľa dostupnosti).

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov OECD Stat Extracts.

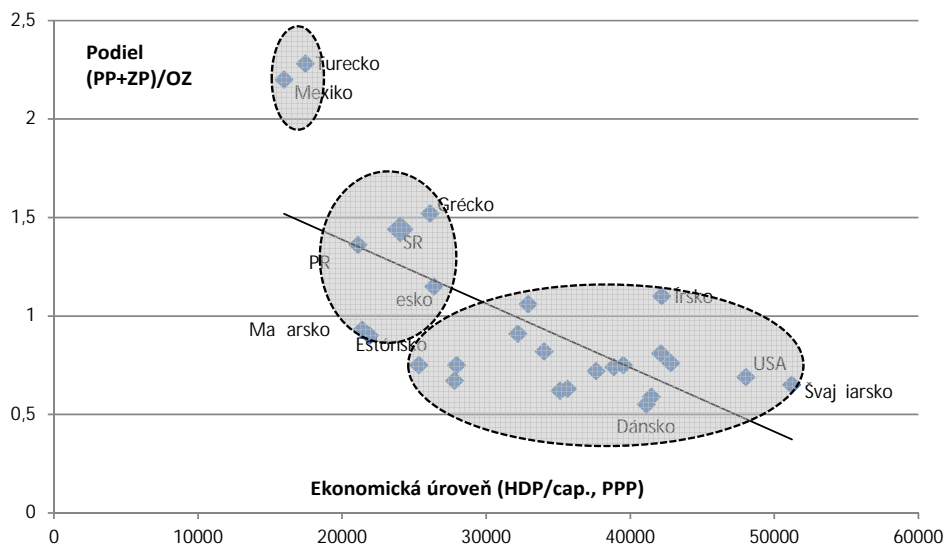
⁶ Dynamika *odmien zamestnancov* nepodlieha takým výrazným výkyvom ako dynamika *výstupu ekonomiky*. Preto sa podiel odmien zamestnancov na pridanej hodnote pohybuje skôr proticyklicky (má tendenciu stúpať v recesii a klesať pri expanzii).

Asi najdôležitejším faktorom proticyklického pohybu mzdovej kvóty v krátkodobom pohľade je udržiavanie prezamestnanosti pri poklese ekonomiky (*labour hoarding*). Tento jav súvisí s tým, že zamestnávateľia môžu preferovať udržanie si kvalifikovaných pracovníkov počas ekonomického poklesu (keďže znovuzískavanie a znovukvalifikovanie zamestnancov pri nástupe oživenia by mohli byť náročné). Tento postup spôsobuje, že dopyt po práci počas recesie klesne miernejšie ako výstup ekonomiky a počas expanzie stúpa menej ako výstup ekonomiky (k tomu bližšie Schneider, 2011; ILO, 2010; ILO, 2013).

Z už prezentovaného nízkeho podielu odmien zamestnancov v SR vyplýva o akávanie vysokého podielu ostatných typov príjmov. Do pomeru dávame prevádzkový prebytok (spolu so zmiešanými príjmami) a odmeny zamestnancov. Vzniká tak meradlo rozdeovania pridanej hodnoty medzi podnikateľské príjmy a príjmy zamestnancov. Výsledky sú zobrazené v grafe 5. hko sa dali identifikovať tri zhľuky krajín pod a uvedeného pomeru príjmov (podnikateľské príjmy v pomere k príjmom zamestnancov): Na jednom konci súboru krajín, so známym odstupom od zvyšku súboru, sú Turecko a Mexiko. V týchto ekonomikách sa spája relatívne nižšia ekonomická úroveň s váhami príjmov extrémne vychýlenými v prospech podnikateľských príjmov. Na opačnom konci sú najvyspelejšie ekonomiky, v ktorých je väčšinou prevaha príjmov zamestnancov, napríklad Dánsko, Švajčiarsko, USA. Slovenská republika sa spolu s niekoľkými ďalšími bývalými tranzitívnymi ekonomikami a s Gréckom nachádza v skupine, v ktorej je pomer príjmov posunutý v prospech podnikateľských príjmov (v porovnaní s vyspelými ekonomikami), nie však v takej extrémnej miere, ako v spomínanom Turecku i Mexiku. Platí, že takmer vo všetkých ekonomikách (jedinou výnimkou je Grécko), ktoré majú vyššiu výkonnosť ako ekonomika SR, je v porovnaní so SR výrazne väčšia váha príjmov zamestnancov a menšia váha príjmov z podnikania (pozri v grafe 5 ekonomiky napravo od pozície SR).

Graf 5

Kombinácie ekonomickej úrovne a pomeru podnikateľských príjmov k odmenám zamestnancov

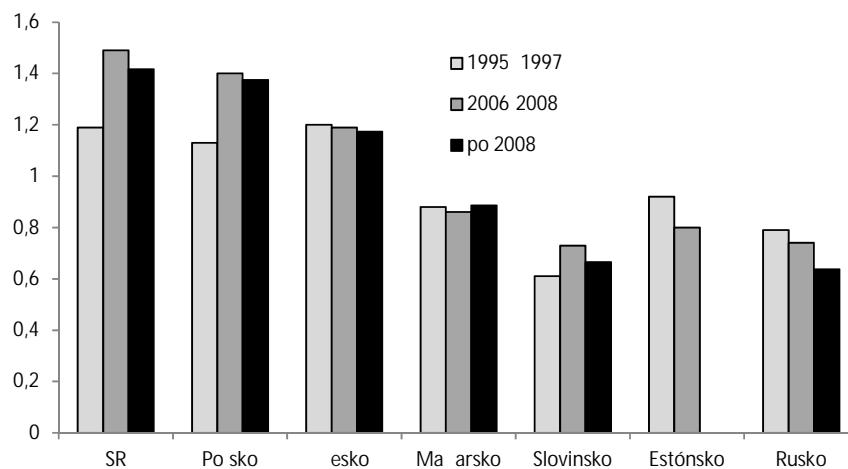
Poznámka: PP – hrubý prevádzkový prebytok; ZP – hrubý zmiešaný príjem; OZ – odmeny zamestnancov.

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov OECD Stat Extracts.

V ďalšom kroku zameriame pozornosť na bývalé transformujúce sa ekonomiky. Volíme tri periódy sledovania tak, aby sme zachytili prvé roky, za ktoré je takýto údaj dostupný: obdobie 1995 – 1997; obdobie priaznivého makroekonomického vývoja v celom regióne pred nástupom recesie (2006 – 2008) a obdobie poznaené recesiou a ďalšími makroekonomickými otrasmi (po roku 2008). Hodnota pomeru podnikateľských príjmov k príjmom zamestnancov sa v SR zvyšovala hlavne v období priaznivého makroekonomického vývoja (počas expanzie ekonomiky 2004 – 2008) a v priebehu skomplikovania vývoja po roku 2008 trochu klesla. Tým sa tento ukazovateľ pohyboval v súlade s výkyvmi hospodárskeho cyklu (t. j. v súlade s oklávami). Znamená to, že expanzia ekonomiky v tomto období viedla k reštrukturalizácii príjmov v prospech podielu podnikateľských príjmov. A keďže pri nástupe recesie majú podnikateľské príjmy tendenciu prudko klesnúť a odmeny zamestnancov reagujú pomalšie, dochádza po roku 2008 k miernemu štruktúrnemu posunu v prospech podielu odmien zamestnancov.

Graf 6

Pomer podnikateľských príjmov k odmenám zamestnancov v krajinách strednej a východnej Európy vo vybraných periódach

Poznámka: Ukazovateľ identický ako v grafe 5.

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov OECD Stat Extracts.

Ako sme už spomenuli, niektoré štúdie sa zaoberajú otázkou, či prioritnou príčinou pohybu mzdovej kvóty v ekonomike ako celku je skôr technologická zmena vnútri sektorov, alebo skôr reštrukturalizácia hospodárstva (zmeny váhy sektorov). S touto otázkou sme konfrontovali aj niektoré údaje vypočítané za slovenskú ekonomiku. Z údajov uvedených v tabuľke 1 vyplývajú v sledovanom období tieto skutočnosti:

Vo vä šine odvetví sa zaznamenal pokles podielu odmien zamestnancov. (Máme tu na mysli vä šinu vyjadrenú jednoduchým po tom odvetví bez váženia.) Spomedzi 38 odvetví sme posudzovali vývojové tendencie v štruktúre príjmov v 36 odvetviach. V tom v 24 odvetviach klesal podiel odmien zamestnancov.

Podiel odvetví, v ktorých podiel odmien zamestnancov klesal, bol 63,1 %. Odvetvia sú tu vážené podľa ich podielu na prírastku pridanej hodnoty celej ekonomiky v sledovanom období.

Podiel odvetví, v ktorých odmeny zamestnancov tvorili menej ako 50 % príjmov, dosiahol 67,3 %. Odvetvia sú tu vážené podľa ich podielu na prírastku pridanej hodnoty celej ekonomiky v sledovanom období.

V roku 1995 bol podiel odvetví, v ktorých odmeny zamestnancov tvorili viac ako 50 % príjmov, na úrovni 47,1 % (z objemu pridanej hodnoty celej ekonomiky v danom roku). V roku 2011 bol podiel takýchto odvetví len 26,1 %.

T a b u k a 1

Niektoré súvislosti medzi štruktúrou ekonomiky a mzdovou kvótou

Vývoj podielu odmien zamestnancom v období 1995 – 2011 (stanovené len po tom odvetví bez ich váženia)	Podiel odmien zamestnancom skôr klesal	Podiel odmien zamestnancom skôr stúpala	Neur itý vývoj (napr. výrazné kolísanie)
	24 odvetví z 36	7 odvetví z 36	5 odvetví z 36
Podiel (váha) odvetví, v ktorých odmeny zamestnancom presahovali 50 % pridanej hodnoty (Váhou je podiel odvetví na hrubej pridanej hodnote ekonomiky SR, v b. c.)	v období 1995 – 1997		v období 2009 – 2011
	47.1 %		26.1 %
Podiel (váha) odvetví, v ktorých mzdová kvóta klesala (Váhou je podiel odvetví na kumulatívnom prírastku hrubej pridanej hodnoty ekonomiky SR v období 1995 – 2011, v b. c. Ide teda o podiel odvetvia na raste ekonomiky v tomto období.)	63.1 %		
Podiel (váha) odvetví, v ktorých odmeny zamestnancom nedosahovali 50 % pridanej hodnoty (Váhou je podiel odvetví na kumulatívnom prírastku hrubej pridanej hodnoty ekonomiky SR v období 1995 – 2011, v b. c. Ide teda o podiel odvetvia na raste ekonomiky v tomto období.)	67.3 %		

Prame : Vlastné výpo ty podľa údajov Eurostat-u.

Pokles mzdovej kvóty v slovenskej ekonomike (na makroúrovni) bol prierezový jav, týkajúci sa ve kého po tu odvetví. Je pravda aj to, že narastal podiel odvetví s relatívne nižšou mzdovou kvótou. Súhrnným efektom týchto dvoch procesov bolo, že asi dve tretiny prírastku ekonomiky v období 1995 – 2011 boli vyvolané innos ou takých odvetví, v ktorých mzdová kvóta klesala.

Skuto nos , že pokles mzdovej kvóty sa javí by skôr prierezovým javom, je v súlade s tým, ako napríklad ILO (2010) definuje dlhodobé faktory formujúce mzdovú kvótu. Trend smerom k nižšej mzdovej kvóte v krajinách OECD sa od

polovice 80. rokov spája so zavádzaním nových technológií, s efektmi globalizácie, s nárastom vplyvu finančných inštitúcií a/alebo oslabením inštitúcií trhu práce.⁷ Spomenutá analýza ILO preukázala, že pokles mzdovej kvóty primárne súvisel so zmenami vnútri sektorov. Vo väčšine prípadov tak zmeny vnútri sektorov, ako aj štruktúrne presuny medzi sektormi pôsobili spoločne smerom k zníženiu mzdovej kvóty (od polovice 80. rokov). Vo väčšine krajín však zmeny vnútri odvetví mali väčší význam ako posuny vo veľkých odvetví.

2. Zmeny v štruktúre príjmov domácností – posun v neprospech miezd

V tejto časti sledujeme vplyv uvedenej reštrukturalizácie príjmov na sektor domácností. Využívame na to údaje z úvodu rozdelenia prvotných dôchodkov v systéme národných účtov. Zaoberáme sa vývojom podielu a vzájomného pomeru odmien zamestnancov, zmiešaných dôchodkov a príjmov z majetku (ide o podiely na zdrojoch prvotných príjmov domácností).

Tak pri porovnaní v rámci skupiny krajín strednej a východnej Európy, ako aj pri porovnaní s vyspelejšími ekonomikami vynikne ojedinelý vývoj pomeru podnikateľských príjmov a príjmov zamestnancov. Pomer zmiešaných príjmov a odmien zamestnancom sa v SR dostal na neobvykle vysoké hodnoty, porovnané iba s hodnotami v Poľsku (v SR je však ojedinelá výrazne stúpajúca tendencia tohto ukazovateľa). Ak vezmeme do úvahy aj povahu odmien zamestnancov a zmiešaných príjmov, možno urobiť nasledovné zovšeobecnenie:

Vo väčšine krajín strednej a východnej Európy (SVE) aj v priemere za európsku podnikateľské príjmy nedosahujú ani polovicu výšky odmien zamestnancov (graf 7).

⁷ Determinanty mzdovej kvóty sú spracované podľa ILO (2010): Z dlhodobého hľadiska môžu byť determinanty mzdovej kvóty zoskupené do 4 hlavných oblastí:

1. *Produkčná technológia*, ktorá ovplyvňuje relatívnu národnú produkciu na vstupy výrobných faktorov.

2. *Inštitúcie/politiky*. Do tejto kategórie sa zaraďuje vyjednávací sila zamestnancov a pôsobenie odborov. Prítomnosť silných a dobre koordinovaných odborov je vysvetľujúcim faktorom stabilnejšej mzdovej kvóty v zmysle OECD (2009).

3. *Globalizácia* môže znižovať mzdovú kvótu viacerými spôsobmi. Môže viesť k zvýšenej špecializácii v produkcii, čím zvyšuje kapitálovú národnú úkor pracovnej. Okrem toho hrozba realokácie výroby znižuje vyjednávaciu silu zamestnancov. Globalizácia je často sprevádzaná nárastajúcim vplyvom finančných inštitúcií, tie vyvíjajú tlak skôr na zvyšovanie výnosov kapitálu a proti rastu miezd. Zvýšená otvorenosť v obchodovaní môže pôsobiť ako faktor znižujúci mzdovú kvótu, obzvlášť pri raste významu veľkých nízkomzdových exportérov na trhu pracovne národných produktov.

4. *Zmeny v sektorovej skladbe ekonomiky* takisto menia mzdovú kvótu v zmysle. Napríklad, ak je ekonomický rast krajiny sprevádzaný posunom od pracovne národných sektorov ku kapitálovým, možno očakávať pokles mzdovej kvóty.

Tieto štyri faktory sú navzájom prepojené. Je národné izolovať istý efekt každého z nich na mzdovú kvótu.

V Slovenskej republike a v Poľsku bol najnižší podiel odmien zamestnancov na celkových zdrojoch prvotných príjmov domácností.⁸ Zároveň bol na Slovensku v roku 2011 už najvyšší podiel zmiešaných príjmov spomedzi celého súboru ekonomík zahrnutých do tohto porovnania. A slovenská ekonomika je jediná, v prípade ktorej možno hovoriť o silnom raste tohto podielu v období 1995 – 2011.

T a b u l a 2

Podiel odmien zamestnancov na zdrojoch prvotných príjmov domácností (%)

	1995	2000	2005	2008	2011
<i>Vybrané krajiny SVE</i>					
Slovensko	64.3	61.3	61.6	58.4	58.7
esko	60.6	62.7	66.5	67.7	68.4
Poľsko	52.7	54.0	54.1	56.5	57.2
Slovinsko	74.2	72.3	73.6	73.7	75.3
Maarsko				71.2	71.6
Litva	53.2	52.2	59.4	65.7	62.8
<i>Vybrané krajiny pôvodnej EÚ 15</i>					
Rakúsko	72.1	69.6	67.0	66.0	69.1
Fínsko	73.6	72.9	74.6	72.7	74.4
Nemecko	65.3	65.4	63.4	61.7	64.0
Portugalsko	60.9	66.8	67.0	64.4	67.2
Dánsko	71.7	76.0	77.9	78.2	79.5
Belgicko	63.2	65.2	69.2	68.2	71.3
Eurozóna		65.1	65.3	64.6	67.1

Poznámka: Zdroje prvotných príjmov domácností – sú et odmien zamestnancov, hrubých zmiešaných príjmov a príjmov z majetku na strane zdrojov útu rozdelenia prvotných dôchodkov v národných účtoch ESA 95, za sektor domácností.

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u.

T a b u l a 3

Podiel hrubých zmiešaných príjmov na zdrojoch prvotných príjmov domácností (%)

	1995	2000	2005	2008	2011
<i>Vybrané krajiny SVE</i>					
Slovensko	27.3	31.1	35.3	37.3	37.2
esko	31.4	29.6	26.5	25.1	25.6
Poľsko	38.3	36.0	38.8	37.1	36.6
Slovinsko	22.8	24.1	23.5	22.5	21.8
Maarsko				21.1	21.5
Litva	31.0	25.1	19.4	15.0	14.3
<i>Vybrané krajiny pôvodnej EÚ 15</i>					
Rakúsko	18.3	19.0	21.0	20.2	21.5
Fínsko	17.9	17.4	17.6	17.2	18.0
Nemecko	17.8	16.4	16.7	17.2	16.0
Portugalsko	23.5	22.1	20.6	18.8	19.4
Dánsko	16.3	13.6	13.0	10.8	11.5
Belgicko	18.3	18.4	18.0	17.3	16.9
Eurozóna		19.6	20.5	20.5	20.2

Poznámka: Zdroje prvotných príjmov domácností – sú et odmien zamestnancov, hrubých zmiešaných príjmov a príjmov z majetku na strane zdrojov útu rozdelenia prvotných dôchodkov v národných účtoch ESA 95, za sektor domácností.

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u.

⁸ Na Slovensku však hodnoty tohto podielu klesali, kým v Poľsku rástli, ako to vidno v tabuľke 2.

T a b u k a 4

Podiel príjmov z majetku na zdrojoch prvotných príjmov domácností (%)

	1995	2000	2005	2008	2011
<i>Vybrané krajiny SVE</i>					
Slovensko	8.4	7.6	3.1	4.3	4.1
esko	8.0	7.6	6.9	7.2	5.9
Po sko	9.1	10.0	7.1	6.3	6.2
Slovinsko	3.0	3.6	2.9	3.8	2.9
Ma arsko				7.7	6.8
Litva	15.8	22.7	21.2	19.3	23.0
<i>Vybrané krajiny pôvodnej EÚ 15</i>					
Rakúsko	9.6	11.5	12.0	13.7	9.4
Fínsko	8.4	9.7	7.8	10.0	7.6
Nemecko	17.0	18.2	20.0	21.1	20.1
Portugalsko	15.7	11.1	12.4	16.8	13.3
Dánsko	12.0	10.4	9.1	11.0	9.0
Belgicko	15.8	22.7	21.2	19.3	23.0
Eurozóna		15.4	14.2	14.9	12.7

Poznámka: Zdroje prvotných príjmov domácností – sú et odmien zamestnancov, hrubých zmiešaných príjmov a príjmov z majetku na strane zdrojov ú tu rozdelenia prvotných dôchodkov v národných ú toch ESA 95, za sektor domácností.

Prame : Vlastné výpo ty pod a údajov Eurostat-u.

3. Niektoré riziká vyplývajúce z reštrukturalizácie príjmov

Reštrukturalizácia príjmov v neprospech miezd a v prospech zmiešaných dôchodkov predstavuje limitujúci faktor rastu zdrojov vo fondoch sociálneho zabezpe enia (pri takom systéme financovania zdrojov, aký je platný v SR). Ve mi názorne to možno preukáza na príklade verejného zdravotného poistenia. Z relevantných dokumentov Úradu pre doh ad nad zdravotnou starostlivos ou (pozri ÚDZS, 2012) vyplýva podstatne vyššia odvodová „vý ažnos “ miezd v porovnaní s inými kategóriami príjmov. Bez toho, aby sme sa tu zaoberali meto dikou výpo tu sociálnych príspevkov (odvodov) z rôznych typov príjmov, možno na základe modelových prepo tov na úrovni jednotlivca (EPI, 2011), ako aj na makroúrovni (Goliaš, 2009) pripusti podstatne nižšiu odvodovú vý ažnos⁹ príjmov zo samozamestnávania (zo zmiešaného príjmu) v porovnaní s príjmom zo závislej innosti (odmeny zamestnancov). Sociálne príspevky tak boli v sledovanom období závislé predovšetkým od miezd. Ak je váha miezd v štruktúre príjmov nízka a klesajúca, pritom niektoré okruhy verejných financií sú primárne závislé od miezd, potom nevyhnutne dochádza k ohrozeniu stability týchto okruhov verejných financií (v našom príklade systém verejného zdravotného poistenia).

⁹ Podstatný rozdiel v sledovanom období nebol v sadzbách sociálnych príspevkov, ale vo výpo te základu, z ktorého sa sociálne príspevky platili. Základ v prípade samozamestnávania bol znížený výdavkami (i už ú tovanými alebo tzv. paušálnymi), aj špeciálnym koeficientom znižujúcim základ (detaily v analýze EPI, 2011).

Tvorcovia hospodárskych politík sa snažili na tento problém reagovať korekčiami spôsobu výpočtu sociálnych príspevkov, nevytvorili však jednotné pravidlá na stanovenie vymeriavacích základov rôznych typov príjmov a výrazné rozdiely v odvodovej výťažnosti príjmov pretrvali. Východiskom z tejto situácie môže byť prerušenie závislosti zdrojov verejného zdravotného poistenia od zmien v štruktúre príjmov. A to možno dosiahnuť dvojako:

Po prvé, *úplnou univerzálnosťou odvodového systému*. Znamená to rovnaké pravidlá pri výpočte základov, rovnaké sadzby pri odvodoch a rovnaké zaťaženie všetkých typov príjmov.

Po druhé, *stanovením tzv. nominálneho poistného*. Tým sa preruší väzba medzi výškou príjmu a výškou platby sociálnych príspevkov, zmeny v štruktúre príjmov sa stanú irelevantné. Platba poistného by sa odvíjala od cien balíkov poistných služieb (pri zadanom minimálnom rozsahu balíka), a nie od výšky príjmu jednotlivca.¹⁰ Tu sa možno inšpirovať napríklad holandskými skúsenosťami (tento model kombinuje odvodový systém s nominálnym poistením, pozri napríklad Schäfer et al., 2010). Tým by sa do systému verejného zdravotného poistenia vložil stabilizačný prvok, zvyšujúci odolnosť systému voči zmenám v povahe príjmov.

Iný typ rizík vyplýva z už naštartovanej štruktúrnej zmeny v zdrojoch domácností. Rastom váhy podnikateľských príjmov narastá volatilita týchto príjmov. Silnejší, vo výkyvom ekonomiky odolnejší typ príjmu (odmeny zamestnancom) sa nahrádza volatilnejším, menej odolným typom (zmiešané príjmy). Niektoré štúdie hovoria o možnej spojitosti medzi klesajúcou mzdovou kvótou a nárastom príjmových nerovností (napríklad Jacobson a Occhino, 2012).

Zároveň sa zhoršuje možnosť štatistického sledovania aj predvídania vývoja príjmov domácností (zmiešané dôchodky sa sledujú podstatne ťažšie ako mzdy, ktoré sú už dlhodobo veľmi detailne štatisticky uchovávané).

Záver

Je zjavné, že v slovenskej ekonomike sa vytvorila štruktúra príjmov (dôchodkov), ktorá sa v niektorých aspektoch podstatne odlišuje od štruktúry prevládajúcej vo vyspelých ekonomikách:

podiel odmien zamestnancov na pridanej hodnote bol v SR markantne a dlhodobo nižší;

podiel zmiešaných dôchodkov na pridanej hodnote bol v SR výrazne vyšší;

pomer podnikateľských príjmov (prevádzkový prebytok plus zmiešaný príjem) k príjmom zamestnancov bol v SR podstatne vyšší.

¹⁰ Štát by namiesto platieb poistného (doteraz taktiež poštovaného ako stanovené percento z priemernej mzdy) dotoval cenu poistného balíka pre nízkopríjmové skupiny.

Táto štruktúra pridanej hodnoty sa, samozrejme, odzrkadľuje aj v štruktúre prvotných príjmov sektora domácností: do popredia vystupuje nízky podiel odmien zamestnancov a vysoká závislosť od zmiešaných príjmov.

V priebehu reálnej konvergencie slovenskej ekonomiky dochádzalo k divergencii v štruktúre príjmov. Je problematické vysloviť hodnotový súd nad tým, či takéto štruktúrne posuny sú „dobré“ alebo „zlé“. Napríklad ak na chronicky nerovnovážnom trhu práce v SR považujeme za žiaducu flexibilitu foriem ekonomickej aktivity (a flexibilitu trhu práce), potom je zrejme prijateľná aj flexibilita vo formách príjmov. Avšak je potom treba na tom, aby sa udržiavala vyššia mzdová kvóta, alebo aby sa podiel zmiešaných príjmov znížil na úroveň obvyklú vo väčšine vyspelých ekonomík. Takisto ak v celokontinentálnom meradle prebiehali technologické zmeny, ktoré prispievali k poklesu mzdovej kvóty, sotva môžeme v slovenskej ekonomike brániť v záujme ochrany vyššej mzdovej kvóty. Je možné očakávať, že po prekonaní istej vývojovej fázy sa za neštandardnú štruktúru príjmov v SR výraznejšie podobať tej štruktúre, aká je obvyklá vo vyspelejších ekonomikách. Dôležitejšie, ako určiť „správne“ príjmové proporcie, je zrejme korigovať všetky systémy závislé od štruktúry príjmov tak, aby sa ich citlivosť na zmeny v štruktúre príjmov znížila.

Literatúra

- ARPAIA, A. – PÉREZ, E. – PICHELMANN, K. (2009): Understanding Labour Income Share Dynamics in Europe. In: European Economy. [Economic Papers 379.] European Commission. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication15147_en.pdf>.
- EPI (2011): SZ O alebo zamestnanec: kto je výhodnejšie a pre koho? Elektronické právne informácie. Dostupné na: <<http://www.epi.sk/Main/Default.aspx?Template=~/Main/TArticles.ascx&phContent=~/EDL/ShowArticle.ascx&ArticleID=33178>>.
- Databázy OECD Stat Extracts. Dostupné na: <<http://stats.oecd.org/>>.
- EUROSTAT: European Sector Accounts. Dostupné na: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/sector_accounts/data/annual_data>.
- JACOBSON, M. – OCCHINO, F. (2012): Labor's Declining Share of Income and Rising Inequality. In: Economic Commentary. Cleveland: Federal Reserve Bank of Cleveland. Dostupné na: <<http://www.clevelandfed.org/research/commentary/2012/2012-13.cfm>>.
- GOLIAŠ, P. (2009): Odporúčania na reformu financovania zdravotníctva v SR. Bratislava: INEKO. Dostupné na: <http://www.i-health.sk/analyzy/1059_odporucania-na-reformu-financovania-zdravotnictva-v-sr>.
- GUERRIERO, M. (2012): The Labour Share of Income around the World. Evidence from a Panel Dataset. [Working Paper 32/2012.] Manchester: University of Manchester. Dostupné na: <http://www.sed.manchester.ac.uk/idpm/research/publications/wp/depp/documents/depp_wp32.pdf>.
- GUSCINA, A. (2007): Effects of Globalization on Labor's Share in National Income. [Working Papers 06/294.] Washington, DC: International Monetary Fund.
- ILO (2010): Global Wage Report 2010/2011. Wage Policies in Times of Crisis. Geneva: International Labour Organization. Dostupné na: <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_145265.pdf>.

-
- ILO (2013): Global Wage Report 2012/2013. Wages and Equitable Growth. Geneva: International Labour Organization. ISBN 978-92-2-126237-4.
- MARTERBAUER, M. – WALTERSKIRCHEN, E. (2003): Bestimmungsgründe der Lohnquote und der realen Lohnstückkosten. WIFO Monatsberichte, . 2, s. 151 – 159.
- SCHÄFER, W. – KRONEMAN, M. – BOERMA, W. – VAN DEN BERG, M. – WESTERT, G. – DEVILLÉ, W. – VAN GINNEKEN, E. (2010): The Netherlands: Health System Review. Health Systems in Transition. World Health Organization/European Observatory on Health Systems and Policies. Dostupné na: <<http://www.euro.who.int/en/who-we-are/partners/observatory/health-systems-in-transition-hit-series/countries-and-subregions/netherlands-hit-2010>>.
- SCHNEIDER, D. (2011): The Labour Share: A Review of Theory and Evidence. [SFB 649 Discussion Paper 2011-069.] Berlin: Humboldt-Universität zu Berlin. Dostupné na: <<http://sfb649.wiwi.hu-berlin.de/papers/pdf/SFB649DP2011-069.pdf>>.
- ÚDZS (2012): Správa o stave vykonávania verejného zdravotného poistenia za rok 2011. Vestník ÚDZS. Dostupné na: <http://www.udzs-sk.sk/buxus/docs/vestniky/rocnik%202012/VE-8_Sprava_VZP_2011_vratane_priloh.pdf>.